

УДК 336.005.334-028.42

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-1(17)-253-264

Олена Шишкіна

**ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ
ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ**

Елена Шишкина

**ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЗНАНИЯ ПРИРОДЫ
ФИНАНСОВОГО РИСКА**

Olena Shyshkina

**TERMINOLOGICAL PROBLEMS OF KNOWLEDGE
OF NATURE OF FINANCIAL RISK**

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат фінансового ризику, визначено основні підходи до пізнання природи фінансового ризику, розглянуто їх основні концептуальні положення та особливості. Доведено, що при уточненні природи фінансового ризику необхідно зважати на дуалізм фінансового ризику, який може проявлятися у вигляді можливості отримання збитку або ототожнюватися з прибутком досліджуваного економічного суб'єкта. Проведено аналіз наявних у науковій літературі визначень категорії «фінансовий ризик», узагальнено основні властивості фінансового ризику, уточнено сутність фінансового ризику через призму виконуваних функцій та з урахуванням отриманих результатів запропоновано авторське тлумачення цієї категорії.

Ключові слова: ризик, фінансовий ризик; науковий підхід; невизначеність; суперечливість; альтернативність; природа фінансового ризику; функції фінансового ризику.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 35.

В статье исследован понятийно-категориальный аппарат финансового риска, определены основные подходы к изучению природы финансового риска, рассмотрены их основные концептуальные положения и особенности. Доказано, что при уточнении природы финансового риска необходимо учитывать его дуализм, который может проявляться в виде возможности получения убытков или отождествляться с прибылью исследуемого экономического субъекта. Проведен анализ существующих в научной литературе определений категории «финансовый риск», обобщены основные свойства финансового риска, уточнена сущность финансового риска через призму выполняемых функций и с учетом полученных результатов предложено авторское толкование этой категории.

Ключевые слова: риски, финансовый риск, научный подход, неопределенность, противоречивость, альтернативность, природа финансового риска, функции финансового риска.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 35.

The article investigates the conceptual and categorical apparatus of financial risk; determines the main approaches to knowledge of nature of financial risk and considers their main conceptual statements and features. It has been proved that when specifying the nature of financial risk it is necessary to take into account the dualism of financial risk, which can be manifested as a possibility of obtaining a loss or be identified with the profit of the investigated economic entity. The analysis of the definitions of "financial risk" in the scientific literature has been conducted, the main properties of financial risk have been generalized, and the essence of financial risk has been clarified through the prism of the functions performed. Based on the obtained results, the author has proposed the interpretation of this category.

Keywords: risk; financial risk; scientific approach; uncertainty; contradiction; alternative; nature of financial risk; functions of financial risk.

Fig.: 1. Table: 2. References: 35.

JEL Classification: G32

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки й намагання економічних суб'єктів максимізувати результативні показники своєї діяльності та мінімізувати витрати капіталу, управління фінансовими ризиками набуває особливої актуальності.

Функціонування суб'єктів підприємництва в умовах невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища унеможливорює чітке планування і прогнозування розміру прибутку від здійснення фінансової, операційної та інвестиційної діяльності й підвищує ймовірність грошових втрат, що обумовлюється специфікою тих чи інших фінансових операцій. Високий рівень невизначеності і ймовірності втрат прибутку / доходу й капіталу економічними суб'єктами зумовлює необхідність дослідження проблематики фінансових ризиків.

Кризові явища, що спостерігаються у світовій і національній економіці, виявили недостатнє розуміння природи фінансового ризику багатьма суб'єктами ринку, що унеможливорює розробку зваженої системи ризик-менеджменту, покликаної мінімізувати негативний вплив ризиків на функціонування й розвиток суб'єктів підприємництва, що робить це дослідження своєчасним і доцільним.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження природи ризику закладені класиками і неокласиками економічної теорії Р. Кантільоном, Дж. Міллем, Ф. Найтом, А. Смітом, А. Маршаллом, Д. Рікардо, Й. фон Тюненом, Г. фон Мангольдтом та ін. Їхні доробки щодо теорії ризику були значно розширені представниками кейнсіанської, некейнсіанської та сучасної економічної теорії: Дж. М. Кейнсом, І. Фішером, Дж. Фон Нейманом, О. Моргенштерном, М. Фрідменом, Л. Севіджем, К. Ерроу, Й. Шумпетером та ін.

У другій половині ХХ ст. і особливо в останні десятиліття помітно зросла кількість робіт, присвячених теоретико-прикладним і методологічним аспектам управління фінансовими ризиками. Проблема теорії ризику загалом і питання, що пов'язані з фінансовим ризиком зокрема, знайшла відображення в наукових працях таких вітчизняних і іноземних науковців, як А. П. Альгін [4; 5], І. А. Бланк [7], І. Т. Балабанов, Н. М. Внучкова [22], П. Л. Вітлінський, П. Г. Грабовий, В. М. Гранатуров [9], М. Г. Лапуста [15], Б. А. Лагоша, О. В. Йода [12], М. С. Клапків [14], О. А. Лобанов, Є. Ю. Хрустальов, Г. Б. Клейнер, В. Н. Лівшиць, М. Г. Лапуста [15], Н. В. Хохлов, М. В. Чекулаєв, О. С. Шапкін і В. О. Шапкін [25] та ін.

Дослідження значної кількості публікацій, присвячених вивченню природи фінансового ризику, доводить складність і багатогранність зазначеної проблеми й дозволяє зазначити відсутність однозначного трактування фінансового ризику, що є підґрунтям виділення невирішених науковцями питань, пов'язаних з уточненням категоріального апарату.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на зростання наукового інтересу до проблем управління ризиками й уніфікацію термінологічного апарату, що уособився у стандартах ризик-менеджменту [1; 2] в економічній науці досі не сформувалось єдиного підходу до визначення фінансового ризику, а відсутність чіткого усвідомлення сутності та змістовних характеристик фінансового ризику унеможливає створення системи управління ризиками на рівні окремих економічних суб'єктів. Це дає підстави сформулювати мету й завдання цієї наукової статті.

Метою статті є дослідження термінологічних проблем розуміння природи фінансового ризику та уточнення його категоріально-понятійного апарату.

Реалізація поставленої мети потребує формулювання і вирішення низки окремих завдань. До таких завдань, на нашу думку, доцільно віднести:

- систематизацію наукових підходів щодо дослідження природи фінансового ризику;
- дослідження фінансового ризику як економічної категорії;
- визначення основних властивостей і функцій фінансового ризику;
- формулювання авторського визначення економічної категорії «фінансовий ризик».

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі присутні численні спроби дослідити фінансовий ризик як економічну категорію, проте ці намагання не відображують усього різноманіття наявних відносин у фінансово-економічній сфері. Вивчення й аналіз наукової літератури дозволило виділити три основні підходи до дослідження природи ризику загалом і фінансового ризику зокрема: суб'єктивний, об'єктивний та дуалістичний (суб'єктивно-об'єктивний) (рис. 1).

Об'єктивізм у дослідженні сутності фінансового ризику передбачає відображення реально існуючих явищ, процесів і відносин, які формують зовнішнє і внутрішнє середовище суб'єкта підприємницької діяльності та безпосередньо визначають ефективність його функціонування й розвитку. При цьому ризик є невід'ємною складовою здійснення вибору і прийняття рішень, ототожнюється з можливими збитками, втратами й небезпеками та існує незалежно від того, чи усвідомлює економічний суб'єкт його наявність чи ні, враховує ризик у своїй діяльності чи ігнорує.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

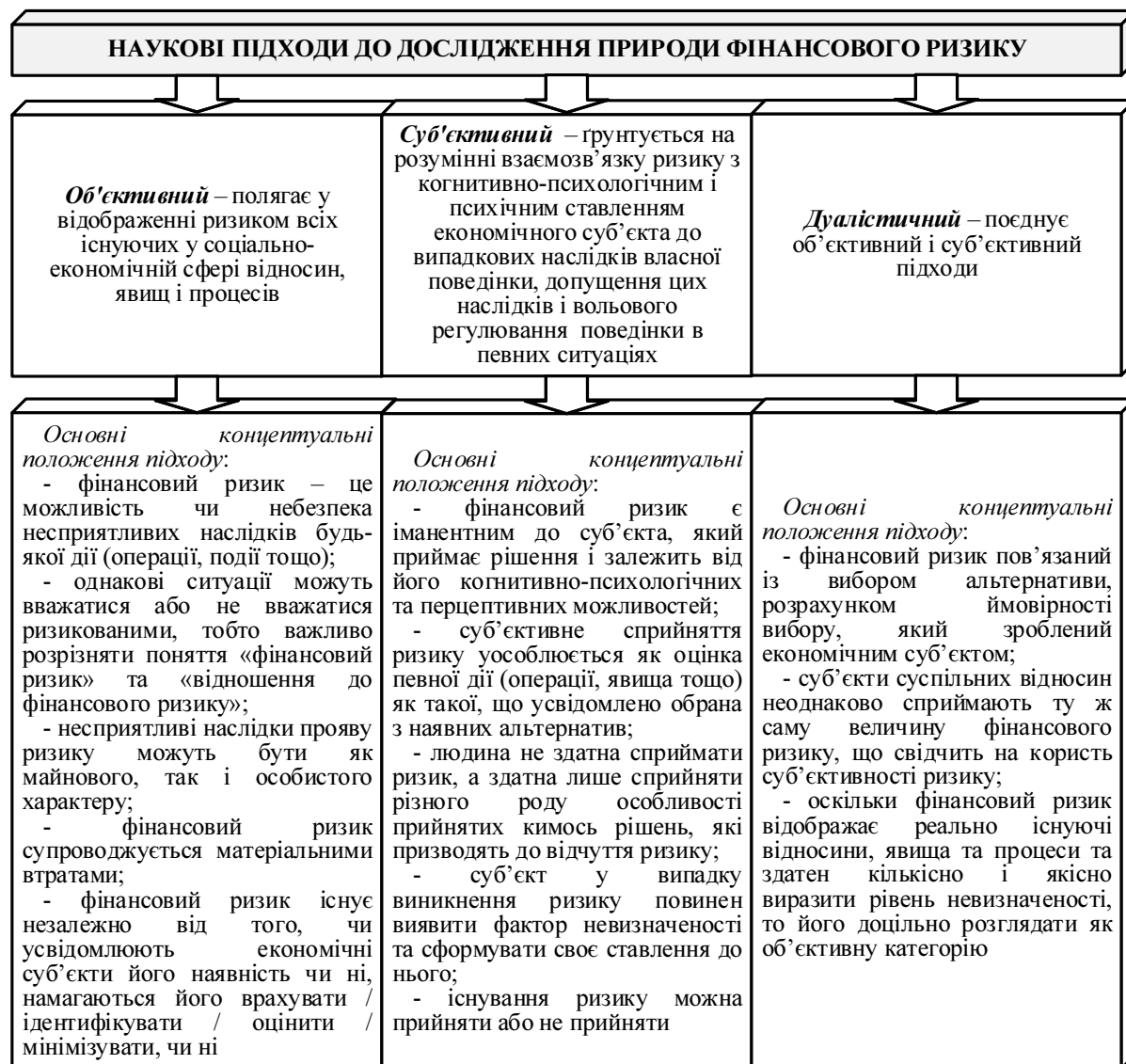

Рис. 1. Основні концептуальні положення наявних підходів до пізнання природи фінансового ризику

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7; 9; 22; 27].

Суб'єктивізм сприйняття природи фінансового ризику ґрунтується на когнітивно-психологічному і психічному ставленні економічного суб'єкта до випадкових наслідків своєї поведінки, на допущенні цих наслідків та вольовому регулюванні власної поведінки в певних ситуаціях (операціях, процесах тощо).

На наш погляд, найбільш повною є дуалістична концепція природи виникнення фінансового ризику, яка поєднує суб'єктивізм і об'єктивізм сприйняття ризику. Це пов'язано з тим, що будь-який економічний суб'єкт у процесі своєї діяльності перебуває в певних суб'єктивних відносинах і іншими економічними суб'єктами, а сама діяльність має як суб'єктивну, так і об'єктивну сторони. Єдність суб'єктивного й об'єктивного проявляється в необхідності здійснення вибору з певних альтернатив та можливості кількісно і якісно визначити параметри реально існуючої невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища.

Треба зазначити, що в науковій літературі у сфері управління ризиками склався певний категоріально-понятійний апарат, проте до сьогодні відсутнє загальновизнане визначення фінансового ризику, а також немає однозначного розуміння, які ж ризики є

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

власне фінансовими. Вивчення фінансових ризиків у контексті окремих сфер і видів діяльності, акцентування уваги на визначальних, на думку науковців-дослідників, якість ризику зумовило появу значного різноманіття авторських визначень фінансового ризику. Намагання узагальнити й систематизувати найбільш суттєві визначення фінансового ризику знайшли відображення в табл. 1.

Таблиця 1

*Трактування сутності фінансового ризику
як економічної категорії в сучасній літературі*

Автор	Визначення ризику	Джерело
1	2	3
В. Г. Бабенко	Фінансовий ризик – це економічна категорія, що відображає об'єктивно існуючі невизначеність та конфліктність, які виникають у відносинах щодо створення, розподілу, перерозподілу та споживання доданої вартості та частини національного багатства між суб'єктами економічної діяльності	[6, с. 11]
І. А. Бланк	Фінансовий ризик – результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного результату фінансової діяльності за ймовірності понесення фінансових утрат за умов реалізації	[7, с. 20]
Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін.	Фінансовий ризик – ризик, викликаний невизначеністю природних, людських та економічних факторів, що за несприятливих умов можуть призвести до збитків у господарсько-фінансовій діяльності.	[23, с. 288]
О. Д. Вовчак, О. І. Завійська	Фінансовий ризик – ризик фінансового підприємництва чи фінансових угод, коли в ролі товару виступають валюта, цінні папери, грошові кошти	[8, с. 198]
М. В. Гранатуров	Фінансовий ризик пов'язаний із можливістю невиконання фірмою своїх фінансових зобов'язань. Фінансовий ризик характеризує рівень певної фінансової втрати, який проявляється у відсутності можливості досягнути поставленої мети, а також невизначеності й суб'єктивності оцінки результату, що прогнозується	[9, с. 21, 76]
М. В. Гридчина	Частина комерційних ризиків, пов'язана з імовірністю фінансових втрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах	[10, с. 126]
С. М. Еш	Фінансовий ризик в економічній діяльності – це об'єктивний фактор, зумовлений дією стохастичних причин і чинників, зокрема конфліктністю ситуації прийняття рішень, невизначеністю цілей і наслідків дій, відсутністю повної чи об'єктивної інформації щодо процесів, які відбуваються тепер чи відбуватимуться у майбутньому	[11, с. 167]
О. В. Йода, Л. Л. Мешкова, О. М. Болотіна	Ризик, який можна охарактеризувати таким чином: чим більше позикових коштів мають банки, акціонерні товариства, підприємства, у тому числі спільні банки, тим вище ризик для їх акціонерів та засновників	[12, с. 53]
І. Ю. Івченко	Ризик, який виникає при здійсненні фінансових угод, виходячи з того, що в ролі товару виступає або валюта, або цінні папери, або кошти	[13, с. 52]
М. С. Клапків	Фінансові ризик – це ризики, які характеризуються ймовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів) у підприємницькій діяльності	[14, с. 83]
М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова	Ризик, що виникає при здійсненні фінансового підприємництва або фінансових угод, зважаючи на те, що у фінансовому підприємстві в ролі товару виступають або валюта або цінні папери або грошові кошти	[15, с. 71]
Ч. Ф. Лі, Дж. І.Фіннерті	Фінансовий ризик – ризик того, що компанія не зможе погасити свої зобов'язання й буде оголошена банкрутом	[16, с. 145]
В. В. Масалігіна	Невизначеність, яка пов'язана із залученням і використанням джерел фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства	[17, с. 11–12]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2	3
Н. І. Машина	Ризик пов'язаний зі здійсненням фінансової операції початковий і кінцевий стани якої мають грошову оцінку, а мета полягає в максимізації доходу (або якое іншого фінансового показника), при цьому її кінцевий результат невідомий	[18, с. 168]
С. М. Нескородев, О. О. Грачова	Фінансовий ризик – це вид ризику, який виникає у фінансово-економічній діяльності суб'єкта, коли причинно-наслідковий результат або заходи його досягнення відрізняються від встановлених цілей та планових норм, а отримані відхилення мають вартісний характер	[19, с. 133]
О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва	Фінансовий ризик полягає в можливості невиконання підприємством фінансових зобов'язань перед партнерами в процесі використання для фінансування своєї діяльності кредитів та інших залучених коштів	[20, с. 106]
В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова	Фінансовий ризик – це ймовірність втратити конкретні гроші	[21, с. 50]
І. Д. Фаріон	Фінансові ризики – ризики, які супроводжують фінансову діяльність підприємства, формують великий портфель ризиків	[24, с. 448]
О. С. Шапкін, В. О. Шапкін	Фінансовий ризик – спекулятивні ризики, для яких можливий як позитивний, так і негативний результат.	[25, с. 165]
В. М. Шелудько	Фінансовий ризик – це ризик не отримати задовільний фінансовий результат... Фінансовий ризик можна трактувати як невизначеність в отриманні майбутніх прибутків... Це також ризик не використати сприятливу ситуацію на ринку, тобто ризик упущених можливостей.	[26]

Джерело: складено автором.

Узагальнення вищенаведених визначень фінансового ризику дозволяє виділити спільні і відмінні ознаки, притаманні різним трактуванням, та поділити їх авторів залежно від розгляду ризику як події, як діяльності і як ймовірності невдачі чи успіху (табл. 2).

Таблиця 2

Науково-концептуальні підходи до розуміння сутності фінансового ризику

Ризик як подія	Ризик як діяльність	Ризик як ймовірність успіху чи невдачі
В. Г. Бабенко [6, с. 11]	І. А. Бланк [7, с. 20]	І. А. Бланк [7, с. 20]
С. М. Еш [11, с. 167]	Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. [23, с. 288]	М. В. Гридчина [10, с. 126]
Ч. Ф. Лі, Дж. І. Фіннерті [16, с. 145]	О. Д. Вовчак, О. І. Завійська [8, с. 198]	Н. І. Машина [18, с. 168]
Н. І. Машина [18, с. 168]	І. Ю. Івченко [13, с. 52]	М. С. Клапків [14, с. 83]
О. Ю. Полякова, Л. А. Гольцяєва [20, с. 106]	О. В. Йода, Л. Л. Мешкова, О. М. Болотіна [12, с. 53]	О. С. Шапкін, В. О. Шапкін [25, с. 165]
В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова [21, с. 50]	М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршуківа [15, с. 71]	В. Ю. Резніченко, І. В. Циганкова [21, с. 50]
В. М. Шелудько [26]	В. В. Масалітіна [17, с. 11-12]	
	Н. І. Машина [18, с. 168]	
	С. М. Нескородев, О. О. Грачова [19, с. 133]	
	І. Д. Фаріон [24, с. 448]	

Джерело: складено автором.

Такий розподіл численних авторських визначень фінансового ризику розрізняються залежно від результатів реалізації ризику. Одні науковці вважають результатом прояву ризику тільки втрати та втрачену вигоду, а інші – втрачену вигоду і дохід. Тобто поряд із негативними наслідками ризикової події (наприклад, фінансові втрати, матеріальні втрати, трудові втрати, втрати інших ресурсів тощо) розглядають ймовірність виникнення позитивних наслідків (отримання прибутку, доходу). Такий погляд властивий переважній більшості науковців, які присвятили свою увагу проблемам ризику в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, що дозволяє зазначити динамічний характер розвитку постійно-категоріального апарату у сфері управління ризиками.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зауважимо, що дослідження науковців, які стосувались термінологічних проблем пізнання природи фінансового ризику, стосувались вивчення властивостей, тобто основних характеристик ризику, які дозволяють більш повно розкрити сутність цієї економічної категорії. При цьому наукові доробки вітчизняних і закордонних учених, присвячені зазначеним питанням, стосувались як ризику загалом, так і окремих його різновидів, наприклад, економічний ризик, підприємницький ризик тощо.

Так, досліджуючи проблему економічного ризику, В. В. Лук'янова і Т. В. Головач виділяють такі його основні властивості: конфліктність (суперечливість), альтернативність, правомірність, результативність, невизначеність [28, с. 27]. А. Б. Кондрашихін і Т. В. Пепа, досліджуючи властивості підприємницького ризику, наголошували на таких властивостях, як: суперечливість, альтернативність і невизначеність [29, с. 12]. На аналогічних властивостях економічного ризику наголошували Л. Н. Тепман [30, с. 9] та І. Ю. Івченко [13, с. 26]. Цієї ж думки дотримувалась і О. Н. Грімашевич, вивчаючи методологічні підходи до визначення ризику промислового підприємства [31, с. 58]. О. В. Кришкін, розглядаючи взаємозв'язок ризиків і бізнес-процесів, виділяє чотири властивості ризику: ймовірність, сила впливу, керованість, взаємопов'язаність [32, с. 33–35].

Опрацювання вищенаведеного огляду визначень фінансового ризику та наявних досліджень науковців щодо його властивостей дозволило виділити і сформулювати основні властивості цієї економічної категорії, до яких доцільно віднести невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохастичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків).

Невизначеність як властивість фінансового ризику є широким поняттям, яке пов'язано із ймовірнісним характером виникнення небажаних подій, професійними навичками і психологічними особливостями осіб, які здійснюють керівництво суб'єктом підприємницької діяльності і є відповідальними за прийняття рішень та переплітається з неточністю, недостовірністю і ненадійністю інформації, якою володіють суб'єкти економіки щодо процесів, що відбуваються в зовнішньому середовищі.

Суперечливість фінансового ризику проявляється в зіткненні об'єктивно існуючих ризикованих дій, спрямованих на отримання максимально значущих результатів в умовах невизначеності й альтернативності вибору з їх суб'єктивною оцінкою.

Альтернативність пов'язана з необхідністю вибору з двох або декількох можливих варіантів рішень (напрямів, дій), характеризується різними ступенями складності й вирішується різними способами (методами, прийомами), передбачає або не передбачає залучення додаткових ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових тощо).

Ймовірність ризику – це можливість того, що певна подія відбудеться протягом конкретного періоду. Зауважимо, що з часом величина ймовірності переважної більшості ризиків змінюється, а подія може відбутись або не відбутись.

Динамічність – це властивість фінансового ризику під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища змінювати свій вплив на певні процеси і явища з урахуванням факторів часу та простору.

Значущість (сила впливу, або результативність впливу) фінансового ризику пов'язана з фактом реалізації конкретного ризику, який переважно негативним чином впливає на функціонування і розвиток будь-якого суб'єкта господарювання.

Негативний вплив фінансового ризику може проявлятися у небажаних кількісних і якісних формах. До кількісних можна віднести різного роду втрату частки ринку, фінансові втрати від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва, штрафи, пеня, неустойки тощо. Якісними характеристиками сили впливу фінансових ризиків доцільно вважати руйнацію ділової репутації, погіршення відносин із контрагентами, падіння рівня довіри, зниження інвестиційної привабливості і т. ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Результативність впливу фінансового ризику суб'єктів підприємницької діяльності може відрізнятися залежно від чутливості суб'єкта економіки до конкретного виду впливів, від фінансового стану, від повноти / неповноти реалізації стратегічних і тактичних планів та інших факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. При цьому при оцінці значущості впливу конкретного ризику доцільно аналізувати швидкість настання негативного ефекту, враховуючи той факт, що вона відрізняється для різних видів фінансових ризиків. З огляду на це необхідно поділяти різні ідентифіковані ризики, властиві певному економічному суб'єкту, за результативністю впливу. Оцінюючи силу впливу варто поєднувати вартісну оцінку втрат і оцінку швидкості настання таких втрат, а для найважливіших ризиків, здатних суттєво відбитися на результатах певної діяльності, необхідно забезпечувати проведення повнофункціонального ризик-менеджменту.

Стохастичність – властивість фінансового ризику виникати і змінюватись під непередбачуваним впливом зовнішнього середовища (наприклад, через форс-мажорні обставини) і спричинювати неконтрольовані зміни в діяльності економічного суб'єкта.

Спадковість визначає здатність будь-якої системи в процесі її функціонування і розвитку повторювати характерні ознаки й особливості формуючи певні стійкі закономірності, які не дають процесу стохастичних та ймовірних змін перетворитися в набір непередбачуваних і не прогнозованих хаотичних подій, що дозволяє з певною мірою ймовірності передбачати виникнення тих чи інших фінансових ризиків.

Флуктуаційність пов'язана з відхиленням рівня фінансового ризику від середнього значення під впливом розростання навіть незначних, ледь помітних змін на рівні окремих елементів / складових, унаслідок яких може виникнути новий макроекономічний стан будь-якої економічної системи.

Суперечливість фінансового ризику тісно пов'язана з альтернативністю, ймовірністю і значущістю фінансового ризику і проявляється, з одного боку, у можливості ризику прискорювати науково-технічний прогрес за рахунок впровадження інновацій, а з іншого – у здатності гальмувати цей процес, якщо під час прийняття певних рішень не були належним чином враховані об'єктивні закономірності розвитку певного явища / процесу / економічного суб'єкта.

Керованість фінансовим ризиком полягає в можливості суб'єкта господарювання впливати на ймовірність і значущість своїх ризиків. При цьому сила впливу залежить від ступеня керованості конкретного ризику.

У структурі фінансових ризиків можна виділити дві групи: керовані ризики – ймовірність і сила впливу яких може бути знижена зусиллям певного економічного суб'єкта, та некеровані – ймовірність і сила впливу яких залишаються практично незмінними незалежно від намагань їх зменшити.

Взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків) обумовлена суб'єктивною та об'єктивною природою ризиків та їхньою здатністю одночасно виступати факторами ризику, спричинюючи тим самим ефект доміно. До того ж кожен ризик-фактор може виявитись комплексної дії і впливати одночасно, але не однаково, на декілька ризикових ситуацій. Так, зменшення можливості появи одного ризику водночас може спричинити зростання появи іншого.

Сутність фінансових ризиків більш повно розкривається через спектр притаманних їм функцій. Результати досліджень наукових доробок вітчизняних і закордонних вчених показали, що різні науковці акцентують свою увагу на різних функціях ризику загалом і фінансового ризику зокрема. Так, А. П. Альгін [4], М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова [15, с. 56–58], Р. М. Качалов [33, с. 25–29], Н. І. Машина [18, с. 15–16], О. С. Шапкін і В. О. Шапкін [25, с. 8–10] виділяють чотири функції ризику: аналітичну, інноваційну, регулятивну і захисну. При цьому А. П. Альгін досліджував функції ризику загалом,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова, О. С. Шапкін і В. О. Шапкін розглядали підприємницькі ризики, Р. М. Качалов вивчав господарські ризики, Н. І. Машина – економічні ризики в підприємницькій діяльності.

Аналіз теоретико-методичних основ господарського ризику зав змогу Н. Н. Куніциній виділити притаманні йому такі функції: попереджувальна (превентивна), репресивна, стабілізуюча, контрольна, заощаджувальна [34]. Л. Н. Тепман розрізняє дві функції ризику – стимулюючу і захисну [30, с. 8].

Вивчаючи наявні погляди щодо функцій ризику ми погоджуємося з Т. А. Васильєвою, О. М. Діденко та А. О. Єпіфановим, які вважають вищенаведені функції універсальними та властивими для всіх видів ризиків без винятку [35, с. 57].

У зв'язку з наявністю певної термінологічної суперечливості щодо сутності наведених функцій (наприклад, репресивна функція Н. І. Куніциної певним чином дублює превентивну функцію, а стимулююча функція, що виокремлена Л. Н. Тепманом, по суті, являє собою синтез регулятивної й інноваційної) вважаємо доцільними уточнити спектр виконуваних функцій та їхню змістовну характеристику в контексті фінансових ризиків. Обґрунтовані Н. Н. Куніциною попереджувальна (превентивна), репресивна, стабілізуюча, контрольна, заощаджувальна функції, на наш погляд, більш властиві процесу управління ризиками і спрямовані на мінімізацію негативного впливу ризиків на функціонування суб'єкта господарювання.

Вважаємо, що сутність фінансового ризику найбільш повно характеризують інформаційно-аналітична, регулятивна, інноваційна й захисна функції.

Інформаційно-аналітична функція зумовлена необхідністю вибору одного з альтернативних варіантів прийняття рішень щодо розвитку подій на основі обраних пріоритетів з огляду на дотримання оптимального співвідношення «ризик / дохідність», що залежно від складнощів вибору потребує спеціальних методів аналізу певного інформаційного масиву даних.

Регулятивна функція має суперечливий характер, який проявляється в деструктивній підфункції, за якої фінансовий ризик виступає як стимул до авантюризму, тобто відіграє роль дестабілізуючого фактора, та конструктивній підфункції, що полягає в здатності економічного суб'єкта запроваджувати інновації, шукати нетрадиційні способи вирішення проблем, що є неодмінною умовою успішної діяльності.

Інноваційна функція пов'язана з регулятивною та сприяє найбільш повному розкриттю можливостей самореалізації економічного суб'єкта за рахунок запровадження новацій різного ступеня ризику. Прийняття ризикових рішень, які, зокрема, стосуються залучення фінансових ресурсів на здійснення інноваційної діяльності, дає змогу підвищити ефективність функціонування суб'єкта підприємницької діяльності, що позитивно відображається на рівні його доходів, можливості варіювати матеріальне заохочення й соціальне стимулювання працюючих тощо.

Захисна функція фінансового ризику сприяє інституційному закріпленню прав суб'єкта економіки на прийняття економічних рішень, у тому числі забезпечення права новаторства, пов'язаного з ризиком. Тобто суб'єкти підприємницької діяльності потребують соціально-економічних і політико-правових гарантій, які б стимулювали допустимий ризик і мінімізували втрату ділової репутації.

Проводячи паралель між проведеними нами дослідженнями природи ризику і термінологічними проблемами сприйняття фінансового ризику, необхідно зазначити, що і ризик і фінансовий ризик є складними поняттями, які виникають на основі невизначеності й передбачають отримання як позитивного, так і негативного результату внаслідок діяльності або бездіяльності економічного суб'єкта [27].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження підходів різних авторів до визначення поняття «фінансовий ризик» (таблиці 1, 2) і формулювання властивостей які притаманні фінансовому ризику та уточнення функцій, що він виконує, дозволяє стверджувати, що фінансовий ризик є специфічною економічною категорією, яка виникає в процесі фінансово-господарської діяльності будь-якого економічного суб'єкта та відображає ймовірність зниження або втрати його прибутку / доходу / капіталу, а також реорганізації, банкрутства та ліквідації за умови невизначеності факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Висновки і пропозиції. Дослідження природи фінансового ризику виявило проблеми, пов'язані з відсутністю єдиного понятійно-категоріального апарату, неоднозначністю розуміння об'єктивного, суб'єктивного й дуалістичного підходів до пізнання природи фінансового ризику. Проведений аналіз існуючих трактувань різних учених сутності фінансового ризику дозволив виявити спільні й відмінні ознаки, притаманні різним трактуванням, і згрупувати їх за розглядом ризику як події, як діяльності, як ймовірності успіху чи невдачі. Усе це дало змогу виокремити характерні властивості ризику, до яких доцільно віднести невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохастичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків). Крім того, розгляд спектра властивих фінансового ризику функцій, до яких було віднесено інформаційно-аналітичну, регулятивну, інноваційну і захисну, дозволив сформулювати авторське визначення цієї економічної категорії.

Необхідно зазначити, що властивості, які притаманні кожному фінансовому ризику, впливають на вибір ефективних засобів ризик-менеджменту, вибір і обґрунтування яких стане предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарти управления рисками. URL: <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
2. Risk management standards of The Institute of Risk Management. URL: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards>.
3. Singleton W., Hovden J. Risk and Decisions. Chichester: John Wiley & Sons, 1987. P. 26.
4. Альгин А. П. Грани экономического риска. Москва: Знание, 1994. 64 с.
5. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 187 с.
6. Бабенко В. Г. Страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантій суб'єктам підприємницької діяльності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2007. 21 с.
7. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками. Киев: НИКА-центр, 2005. 600 с.
8. Вовчак О. Д., Завійська О. І. Страхові послуги: навчальний посібник. Львів: Вид-во «Компакт-ЛВ», 2005. 656 с.
9. Гранатуров В. М. Экономический риск. Сущность, методы измерения, пути снижения. Москва: Дело и Сервис, 2010. 160 с.
10. Гридчина М. В. Финансовый менеджмент: курс лекций. 3-е изд., стереотип. Киев: МАУП, 2004. 160 с.
11. Еш С. М. Фінансовий ринок: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 528 с.
12. Йода Е. В., Мешкова Л. Л., Болотина Е. Н. Классификация банковских рисков и их оптимизация / под общ. ред. проф. Е. В. Йода. 2-е изд., испр., перераб. Тамбов: Изд-во Тамбов. гос. техн. ун-та, 2002, 120 с.
13. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
14. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія. Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. 570 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г. Риски в предпринимательской деятельности. Москва: ИНФРА-М, 1998. 224 с.
16. Ли Ч. Ф., Финнерти Дж. И. Финансы корпораций: теория, методы и практика: пособие / пер. с англ. Москва: Инфра-М, 2000. XVIII. 686 с.
17. Масалітіна В. В. Планування руху грошових коштів в системі управління фінансовими ризиками: автореф. дис. ... канд. екон. наук / Національний транспортний ун-т ; Нац. трансп. ун-т. Київ, 2002. 20 с. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/ard/2002/02mrvvuf.pdf>.
18. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 188 с.
19. Нескородев С. М., Грачова О. О. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 47. С. 132–136.
20. Полякова О. Ю., Гольцяєва Л. А. Основні засади формування комплексу моделей управління фінансовими ризиками підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 6. С. 106–110.
21. Резниченко В. Ю., Цыганкова И. В. Управление финансовыми рисками банка: учебное пособие. Москва: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003. 228 с.
22. Слободской А. П. Риски в управлении персоналом: учеб пособие / под ред. д-ра экон. наук, проф. В. К. Потемкина. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2011. 155 с.
23. Страхування: теорія та практика: навчально-методичний посібник / за заг. ред. проф. Внукової Н. М. Харків: Бурун Книга, 2004. 376 с.
24. Фаріон І. Д. Стратегічний аналіз: навчальний посібник для студентів і аспірантів. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 635 с.
25. Шапкин А. С., Шапкин В. А. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: учебник. Москва: Дашков и Ко, 2006. 880 с.
26. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підручник. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2008. 535 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/103260-123-ponyattya-osnovn-vidi-rizikv-otsnyuvannya-riziku.html>.
27. Шишкіна О., Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 155-163.
28. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 464 с.
29. Кондрашихін А. Б., Пепа Т. В. Теорія та практика підприємницького ризику: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 224 с.
30. Тэпман Л. Н. Риски в экономике: учеб. пособие для вузов / под ред. проф. В. А. Швандара. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 380 с.
31. Гримашевич О. Н. Методологические подходы к определению риска промышленного предприятия. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2011. № 1. С. 57-59. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-opredeleniyu-riska-promyshlennogo-predpriyatiya>.
32. Крышкин О. В. Настольная книга по внутреннему аудиту: риски и бизнес-процессы / за ред. Р. Ионов. Москва: Альпина Паблишер, 2013. 476 с.
33. Качалов Р. М. Управление хозяйственным риском. Москва: Наука, 2002. 192 с.
34. Куницына Н. Н. Хозяйственные риски в деятельности предприятий. Ставрополь, 1996. Деп. В ВИНТИ 06.03.96. № 740-В96. 15 с.
35. Риск-менеджмент инноваций / Васильева Т. А. и др. Сумы: Деловые перспективы, 2005. 260 с.

References

1. AIRMIC, ALARM, IRM: Standarty upravleniia riskami. Retrieved from <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
2. Risk management standards of The Institute of Risk Management. Retrieved from <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards>.
3. Singleton, W., Hovden, J. (1987). *Risk and Decisions*. Chichester: John Wiley & Sons [in English].
4. Algin, A. P. (1994). *Grani ekonomicheskogo riska [The brink of economic risk]*. Moscow: Znanie [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Algin, A. P. (1989). *Risk i ego rol v obshchestvennoi zhizni [Risk and its role in public life]*. Moscow: Mysl [in Russian].
6. Babenko, V. H. (2007). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv yak mekhanizm nadannia harantii subiektam pidpriemnytskoi diialnosti [Insurance of financial risks as a mechanism of providing guarantees to business entities]*. (Candidate's thesis). Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy», Sumy [in Ukrainian].
7. Blank, I. A. (2005). *Upravlenie finansovymi riskami [Financial Risk Management]*. Kiev: NIKA-tsentr [in Russian].
8. Vovchak, O. D., Zaviiska, O. I. (2005). *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Lviv: Vydavnytstvo «Kompakt-LV» [in Ukrainian].
9. Granaturov, V. M. (2010). *Ekonomicheskii risk. Sushchnost, metody izmereniia, puti snizheniia [Economic risk. Essence, measurement methods, ways to reduce]*. Moscow: Delo i Servis [in Russian].
10. Gridchina, M. V. (2004). *Fynansovy menedzhment [Financial management]* (3rd. ed.). Kiev: MAUP [in Russian].
11. Esh, S. M. (2009). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
12. Ioda, E. V. (Ed.), Meshkova, L. L., Bolotyina, E. N. (2002). *Klassifikatsiia bankovskikh riskov i ikh optimizatsiia [Classification of banking risks and their optimization]*. (2nd ed.). Tambov: Izd-vo Tambov. gos. tekhn. un-ta [in Russian].
13. Ivchenko, I. Yu. (2004). *Ekonomichni ryzyky [Economic risks]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
14. Klapkiv, M. S. (2002). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv [Financial risk insurance]*. Ternopil: Ekonomichna dumka; Kart-blansh [in Ukrainian].
15. Lapusta, M. H., Sharshukova, L. H. (1998). *Riski v predprinimatelskoi deiatelnosti [Risks in business]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
16. Li, Ch. F., Finnerti Dzh. I. (2000). *Finansy korporatsii: teoriia, metody i praktika [Corporate Finance: Theory, Methods, and Practice]*. Moscow: Infra-M [in Russian].
17. Masalitina, V. V. (2002). Planuvannia rukhu hroshovykh koshtiv v systemi upravlinnia finansovymy ryzykamy [Cash flow planning in the financial risk management system]. Natsionalnyi transportnyi un-t; Nats. transp. un-t, Kyiv. Retrieved from <http://base.dnsgb.com.ua/files/ard/2002/02mrvvuf.pdf>.
18. Mashyna, N. I. (2003). *Ekonomichni ryzyk i metody yoho vymiriuvannia [Economic risk and methods of measuring it]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
19. Neskoroediev, S. M., Hrachova, O. O. (2014). Doslidzhennia sutnosti upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [Investigation of the essence of management of financial risks of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Journal of economy and transport industry*, 47, 132-136 [in Ukrainian].
20. Poliakova O. Yu., Holtiaieva L. A. (2013). Osnovni zasady formuvannia kompleksu modelei upravlinnia finansovymy ryzykamy pidpriemstva [Main Principles of Formation of the Complex of Models of Management of Financial Risks of a Company]. *Biznes Inform – Business Inform*, 6, 106-110 [in Ukrainian].
21. Reznichenko, V. Yu., Tsyhankova, I. V. (2003). *Upravlenie finansovymi riskami banka [Financial risk management of the bank]*. Moscow: Moskovskii mezhdunarodnyi institut ekonometriki, informatiki, finansov i prava [in Russian].
22. Slobodskoi, A. P., Potemkina, V. K. (Ed.) (2011). Riski v upravlenii personalom [Risks in personnel management]. Sankt-Petersburg: Izd-vo SPbHUEF [in Russian].
23. Vnukova, N. M. (Ed.), Uspalenko V. I., Vremenko L. V. et al. (2004). *Strakhuvannia: teoriia ta praktyka [Insurance: theory and practice]*. Kharkiv: Burun Knyha [in Ukrainian].
24. Farion I. D. (2009). *Stratehichniy analiz [Strategic analysis]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
25. Shapkin, A. S., Shapkin, V. A. (2006). Teoriia riska i modelirovanie riskovykh situatsii [The theory of risk and modeling of risk situations]. Moscow: Dashkov y Ko. [in Russian].
26. Sheludko, V. M. (2008). *Finansovyi rynek [Financial market]* (2nd ed.). Kyiv: Znannia. Retrieved from <https://westudents.com.ua/glavy/103260-123-ponyattya-osnovn-vidi-rizikv-otsnyuvannya-riziku.html>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

27. Shyshkina, O., Zhurman, S. (2018). Systematyzatsiia naukovykh pidkhodiv do rozuminnia pryrody ryzyku [Systemization of scientific approaches to determination of the nature of risk]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (15). S. 155-163 [in Ukrainian].

28. Lukianova, V. V., Holovach, T. V. (2007). *Ekonomichnyi ryzyk [Economic risk]*. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].

29. Kondrashykhin, A. B., Pepa, T. V. (2016). *Teoriia ta praktyka pidpriemnytskoho ryzyku [The theory and practice of entrepreneurial risk]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

30. Tepman, L. N., Shvandara, V. A. (2002). *Riski v ekonomike [Risks in the economy]*. Moscow: YuNITi-DANA [in Russian].

31. Grimashevych, O. N. (2011). Metodologicheskie podkhody k opredeleniiu riska promyshlennogo predpriatiia [Methodological approaches to determining the risk of an industrial enterprise]. *Vestnyk Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta – Bulletin of the Saratov State Socio-Economic University*, 1, 57-59. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-opredeleniyu-riska-promyshlennogo-predpriatiya>.

32. Kryshkyn, O. V., Ionov, R. (Ed.) (2013). *Nastolnaia kniga po vnutrennemu auditu: riski i biznes-protsessy [Handbook on internal audit: risks and business processes]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].

33. Kachalov, R. M. (2002). *Upravlenie khoziaistvennym riskom [Management of economic risk]*. Moscow: Nauka [in Russian].

34. Kunitsyna, N. N. (1996). *Khoziaistvennye riski v deiatelnosti predpriatii [Economic risks in the activities of enterprises. Stavropol]*. Stavropol [in Russian].

35. Vasyleva, T. A., Dydenko, O. N., Epyfanov, A. A. et al. (2005). *Risk-menedzhment innovatsii [Risk Management Innovation]*. Sumy: Delovye perspektivy [in Russian].

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: F-3208-2014

Scopus Author ID: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F6XEfTyibBxuQa9KwGCIycOUO2vLGV-yyqYVlebN-VjT73cQD3rqImTT_UHdw5UVIV_zNwG4VpoNle_RPFKSsxQjkVDtWkEpRwyUYJCR-uDQuw2mRUUK23Q-K7rwr8ZAUNlhpGc5IUB-CLhwdFJmpH7PGIthg&user=Czs5AIUAAAAJ